

Instytut
Studiów
Strategicznych

INDEX

PAMIĘCI POLAKÓW ZAMORDOWANYCH I REPRESJONOWANYCH
PRZEZ HITLEROWCÓW ZA POMOC ŻYDOM

INDEX

**Pamięci Polaków zamordowanych i represjonowanych
przez hitlerowców za pomoc Żydom
- opis projektu**

I. STRESZCZENIE I UZASADNIENIE

Nadejdzie czas, kiedy będziemy mieli wielką Żółtą Księgę Polaków, którzy w ten straszny "czas pogardy" podawali Żydom bratnią dłoń, ratowali Żydów od śmierci i stali się dla żydowskiego ruchu oporu symbolem humanitaryzmu i braterstwa narodów. Adolf Berman

Jedną z wielkich tragedii, które spotkały Polskę w czasie drugiej wojny światowej, było systematyczne prześladowanie i eksterminacja polskich Żydów przez niemieckiego okupanta. Takie określenia jak „zbrodnia przeciwko ludzkości”, „ludobójstwo” czy „holokaust” tylko częściowo oddają grozę tych wydarzeń.

W chwili wybuchu wojny w Polsce mieszkało 3,5 miliona Żydów, stanowiąc około 10% ludności. W czasie okupacji w 1939 roku około 2 miliony Żydów pozostało w Generalnej Guberni i na ziemiach wcielonych do Rzeszy, reszta zaś znalazła się w strefie okupacji sowieckiej. Po wybuchu wojny sowiecko-niemieckiej pod ich prawodawstwem znalazł się jeszcze milion Żydów. Reszta, około pół miliona, została wcześniej deportowana, wraz z Polakami, w głąb Rosji. Niektórym Żydom udało się zbiec do krajów skandynawskich i na Zachód, lub po otrzymaniu wiz japońskich przejechać tranzytem przez Rosję, dotrzeć do Japonii i dalej, np. do Australii. Źródła żydowskie oceniają, że Holocaust przeżyło 50 000 do 120 000 polskich Żydów. Według szacunków Kierownictwa Walki Cywilnej, w Polsce przeżyło 200 000 Żydów.

Nawet dzisiaj, przeszło pół wieku po zakończeniu wojny, słyszy się pytania. „Jaka była reakcja Narodu Polskiego wobec rozwijającej się Tragedii Żydowskiej?”. „Czy Polacy próbowali pomóc Żydom?”. „Jakiej pomocy można było faktycznie udzielić w obliczu niezwyklej sytuacji kraju pod niemiecką okupacją?”. Pytania tego rodzaju wymagają odpowiedzi opartych na faktach historycznych.

Zgodnie z paragrafem 5 dekretu Führera z 12 października 1939 roku, gubernator Hans Frank 15 października 1941 roku wydał rozporządzenie, które nakładało karę śmierci na Polaków, którzy dawaliby schronienie Żydom, przewozili ich, dawali lub sprzedawali żywność, nie zgłosili miejsca ukrywania się Żydów. Zazwyczaj wyrok wykonywano przez rozstrzelanie lub powieszenie. Obowiązywała przy tym zasada odpowiedzialności zbiorowej, zdarzało się więc – jak w przypadku

rodziny Ulmów z Markowej, że śmierć ponosiła cała rodzina, a nawet sąsiedzi. Inną formą kary było palenie domów, w których ukrywali się Żydzi.

Mimo to spora grupa Polaków z różnych względów, m.in. religijnych i humanitarnych, z powodu współczucia oraz dzięki dużej odwadze cywilnej, brała udział w ratowaniu konkretnych osób narodowości żydowskiej. Zdarzały się miejscowości – jak np. Głuchów koło Łańcuta – gdzie w ukrywanie Żydów zaangażowana była nawet cała społeczność. Najczęściej była to pomoc która polegała na wyrabianiu dla Żydów tzw. aryjskich papierów, wyszukiwaniu im odpowiednich mieszkań, staraniach o pracę czy długotrwałym ukrywaniu w przemyślnie zbudowanych kryjówkach w domach, zabudowaniach gospodarczych czy w lasach. Lista „Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata” przygotowana przez Yad Vashem (1) pozwala mniej więcej ocenić ilość ludzi, którzy nieśli pomoc z narażeniem życia. Lista, opublikowana w 2005 roku podaje nazwiska 20 757 osób różnych narodowości, wśród nich 5 874 Polaków.

Odnalezienie i weryfikacja tych, którzy pomagali, a zginęli, sprawiają ogromne trudności. Jak dotąd nie ma pełnych danych o liczbie Polaków zamordowanych przez Niemców za ukrywanie Żydów lub udzielanie im jakiegokolwiek pomocy. Jednakże, dotychczasowe doświadczenia badaczy zajmujących się okresem drugiej wojny światowej wskazują na to, że istnieją dowody świadczące o dużej liczbie Polaków , zamordowanych w latach 1939-45 przez hitlerowców za pomoc niesioną Żydom. Jak twierdzi Martin Gilbert , jeden z najwybitniejszych badaczy okresu Holocaustu, dane mogą dotyczyć kilkudziesięciu tysięcy osób. Fakty te mogą potwierdzać dokumenty zgromadzone w różnych archiwach, a także polskich oraz zeznania żyjących jeszcze świadków wydarzeń oraz inne dowody.

Do tej pory nie przeprowadzono przeglądu archiwów , nie dokonano także gruntownej analizy dokumentów pod tym kątem. Naukowe opracowanie tych białych plam historii jest konieczne. Sądzymy, że każdy projekt, który poszerzy naszą wiedzę na temat losu Polaków zamordowanych za pomoc Żydom przyczyni się wielce do naszego rozumienia zarówno niedawnej historii jak i ludzkich zachowań – tych najokrutniejszych i tych najwznioślejszych. Zależy nam na tym,by przypomnieć tych ludzi, którzy stracili życie, ratując życie innym oraz oddać im hołd. Dlatego też podjęliśmy inicjatywę

*INDEX Pamięci Polaków zamordowanych i represjonowanych
przez hitlerowców za pomoc Żydom*

Program INDEX jest próbą choćby częściowego wypełnienia powyższego zadania. Z inicjatywą jego uruchomienia wystąpiło środowisko związane z krakowskim Instytutem Studiów Strategicznych, który objął także patronat organizacyjny nad przedsięwzięciem. Program INDEX jest realizowany we współpracy z Naczelną Dyrekcją Archiwów Państwowych, Państwowym Muzeum Auschwitz-Birkenau, Instytutem Pamięci Narodowej, Niemieckim Instytutem Historycznym w Warszawie, Instytutem Yad Vashem.

Program INDEX ma służyć ustaleniu nazwisk i biogramów Polaków, którzy na skutek działań hitlerowców ponieśli śmierć za pomoc udzielaną Żydom podczas okupacji. Zamierzamy przeprowadzić rzetelną kwerendę w archiwach niemieckich, austriackich, żydowskich, amerykańskich i polskich. Prace te prowadzone będą pod kierunkiem uznanych autorytetów naukowych. Oprócz tego, zamierzamy szukać informacji i dokumentów za pośrednictwem mediów, u bezpośrednich świadków i ich spadkobierców. Efekty tych badań zostaną przedstawione w postaci publikacji, wystaw, konferencji.

II. OPIS PROJEKTU

Program INDEX jest podzielony na trzy obszary tematyczne, rozłożone w czasie, realizowane etapami. Część zadań w poszczególnych obszarach będzie prowadzona równolegle, część w następujących po sobie etapach.

- **Obszar terytorialny projektu:**

Granica Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 31.08.1939r.

- **Obszary tematyczne projektu:**

A) Badania naukowe

1. Zebranie możliwie największej liczby przypadków Polaków zamordowanych lub represjonowanych za pomoc Żydom

metoda:

* materiały znajdujące się w polskich i zagranicznych archiwach i muzeach (m.in. dokumenty z Muzeum w Oświęcimiu, Instytutu Yad Vashem, Muzeumu Holocaustu w Waszyngtonie)

* kwerenda w archiwach niemieckich i innych, weryfikacja materiałów zebranych w Polsce

* lista *“those who helped”* opracowana przez Komisję Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu

* kwestionariusz wypełniony przez świadków takich wydarzeń (na podstawie ogłoszeń w prasie i telewizji).

1. Na podstawie przeprowadzonych badań systematyczne tworzenie **bazy osób zamordowanych** (dokładne opisanie przypadku, kto zginął, gdzie, okoliczności, data, kogo ukrywano, zdjęcia, biografie itp.). Baza będzie upubliczniona, dostępna w internecie.
2. Zebranie w jednym miejscu, uporządkowanie i udostępnienie zebranych zasobów archiwalnych oraz wyników prac zespołów badawczych (Archiwum-Muzeum)
3. Konferencja przeglądowa dotycząca zakończonego etapu prac oraz wydawanie periodyku raz na

pół roku podsumowującego badania. Język publikacji : polski, angielski

4. Przedsięwzięciem kończącym ten etap będzie film dokumentalny o osobach zamordowanych.

B). Upamiętnienie

1. Stworzenie Archiwum - Muzeum poświęconego zamordowanym o charakterze informacyjno-upamiętniającym
2. Stworzenie strony internetowej poświęconej zamordowanym wraz z bazą osób zamordowanych
3. Ufundowanie pomnika upamiętniającego zamordowanych za pomoc Żydom – wybór miejsca, daty, po konsultacjach społecznych
4. Ufundowanie przy aktywnym udziale społeczności lokalnych w różnych miejscowościach i miejscach tablic upamiętniających poszczególne przypadki,
5. Wydanie Księgi Zamordowanych za pomoc Żydom

C). Edukacyjno-informacyjna

Istotną częścią naszego Programu jest przekazanie wiedzy naukowej szerokim kręgom społecznym. Równie ważna jest odpowiedź jak uczyć, przekazywać tę wiedzę kolejnym pokoleniom. Program INDEX dotyczy najnowszej historii Polski, której znaczna część z wielu powodów przez dziesiątki lat była zapomniana. Naszym celem jest nie tylko naukowe opracowanie takich przypadków i upamiętnieni zamordowanych ale także przekazanie szerokim kręgom społecznym w Polsce i na świecie rzetelnej wiedzy i prawdy o Polakach zamordowanych za pomoc Żydom. Dlatego też uważamy, że nierozzerwalną częścią projektu musi być obszar edukacyjno-informacyjny. Skierowany do :

- nauczycieli
- środowisk opiniotwórczych, liderów społecznych, dziennikarzy,
- młodzieży

Zadania w ramach obszaru 3 :

1. Publikacja "Atlas zamordowanych"
2. Publikacja jak prowadzić lekcję na temat zamordowanych za pomoc.
3. Publikacja opracowana przez wybitnych specjalistów jak uczyć o zamordowanych Polakach
4. Periodyczne seminaria, warsztaty, konferencje skierowane do nauczycieli, dziennikarzy, studentów
5. Projekty skierowane do młodzieży których celem byłoby upamiętnienie osób zamordowanych w danym regionie a jednocześnie poznanie historii i tragedii które rozegrały się w danej miejscowości. Wykorzystywanie świadectw , listów i pamiętników odwołujących się do doświadczeń pojedynczych ludzi z danego regionu, miejscowości. Zachęcanie młodzieży do aktywnego włączenia się w Program poprzez np. różne formy upamiętniania tych osób, edukacyjne wystawy historyczne, konkursy tworzone wspólnie z młodzieżą, itp.

III. CELE

1. Naukowy

Udokumentowanie i zweryfikowanie za pomocą warsztatu naukowego możliwie najpełniejszej listy osób zamordowanych, co pozwoli uzupełnić historię która nie jest kompletna

2. społeczny

- pomoc przy budowie współczesnego , europejskiego społeczeństwa obywatelskiego
- upamiętnienie osób zamordowanych
- upublicznieni wyników badań

3. edukacyjno-informacyjny

- przekazanie opinii publicznej rzetelnych zweryfikowanych naukowo informacji o skali tego zjawiska w Polsce
- upowszechnienie wiedzy o pomocy niesionej przez Polaków Żydom podczas okupacji
- stworzenie programu nauczania i materiałów dydaktycznych o tej tematyce w szkołach średnich

IV. REZULTATY

Zakładamy że projekt będzie realizowany etapami, przez co najmniej 5 lat.

A). Badania Naukowe

1. Zebranie w jednym miejscu , uporządkowanie i udostępnienie zebranych zasobów archiwalnych oraz wyników prac zespołów badawczych dotyczących osób zamordowanych za pomoc Żydom
2. filmy dokumentalny
3. Przekazanie informacji na temat projektu uczestnikom konferencji przeglądowych (jedna na rok)
4. Periodyk prezentujący stan prac badawczych wydawany raz na rok
5. opublikowanie Księgi zamordowanych

B). Społeczne

1. Tworzenie wzorów zachowań – wpisanie w świadomość społeczną , że nie ma takich warunków w których nie można zachować człowieczeństwa
2. Pomniki i tablice upamiętniające osoby zamordowane
3. Internetowa baza osób zamordowanych
4. Atlas zamordowanych
5. Archiwum - Muzeum o charakterze informacyjno-upamiętniającym , poświęcone zamordowanym

C). Edukacyjno-Informacyjne

1. Publikacja i materiały dydaktyczne omawiające w jaki sposób nauczać o tych wydarzeniach
2. Przeszkolenie ok. 360 osób uczestników warsztatów i seminariów “jak uczyć o zamordowanych” (4 spotkania rocznie od 3 roku trwania projektu, w jednym spotkaniu 30 uczestników). Ilość spotkań uzależniona od zapotrzebowania.
3. Zaktywizowanie młodzieży , zainteresowanie jej lokalną i szerszą historią
4. Integrowanie społeczności lokalnej
5. Budowanie społeczeństwa obywatelskiego – udział społeczności lokalnych, a zwłaszcza młodzieży w projekcie pozwoli im bliżej zapoznać się i zrozumieć wzorce które należy pielęgnować i naśladować

6. Pokazanie wielokulturowości przedwojennej Polski
7. Przybliżenie wspólnej polsko-żydowskiej historii i kultury. Osoby pomagające żydom, najczęściej pomagały swoim przedwojennym sąsiadom, znajomym, krewnym. Dzięki projektowi poznamy bliżej społeczeństwo polskie sprzed II wojny światowej, b edziemy mogli częściowo odpowiedzieć na pytanie kim były ofiary?

V. EWALUACJA

- Stan prac zespołów badawczych na bieżąco będzie weryfikowany przez Międzynarodową Radę Programową, w skład której wchodzi prof. Israel Gutman, prof. Władysław Bartoszewski, prof. Daria Nałęcz, dr Piotr Setkiewicz , która będzie zbierać się według potrzeb
- Okresowa weryfikacja będzie dokonywana na konferencjach przeglądowych, otwartych dla zewnętrznych recenzentów z Polski i zagranicy
- Nad prawidłowym przebiegiem prac dotyczących form upamiętnienia czuwać będzie Rada Programowa